LAUSUNTO

Helsinki 25.10.2023

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: HE 41/2023 vp ja VNS 1/2023 vp

Asia: Sosiaaliturvan muutosten yhteisvaikutukset sekä hoitoon pääsy (ml. mielenterveyspalvelut): Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 ja Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2024—2027

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:
erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677
erityisasiantuntija Mirjami Tran Minh, mirjami.tran@soste.fi, p. 040 7040226

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE kiittää kutsusta tulla kuulluksi eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnassa.

SOSTE korostaa

- Sosiaaliturvaan esitetyt leikkaukset kasaantuvat samoille ihmisille lisäten köyhyyttä ja eriarvoisuutta. Päätökset on tehtävä huolelliseen kokonaisarvioon perustuen. Samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista tulee luopua.
- SOSTE pitää tärkeänä tavoitetta parantaa terveydenhuollon palvelujen saatavuutta ja purkaa hoitojonoja. Resurssit tulisi kuitenkin kohdistaa pääasiassa hyvinvointialueiden rahoitukseen ja sitä kautta julkisen perusterveydenhuollon vahvistamiseen.

Sosiaaliturvan leikkaukset kohdistuvat samoihin ihmisiin lisäten köyhyyttä

Talousarvioesityksessä ja julkisen talouden suunnitelmassa suurta huolta herättävät erityisesti sosiaaliturvaan kohdistuvien leikkausten kumuloituvat vaikutukset kaikkein heikoimmassa asemassa oleville.

Suomen tavoitteena on vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää 100 000:lla vuoteen 2030 mennessä, määrästä kolmasosan on oltava lapsia. Sosiaaliturvaan kohdistuvat leikkaukset vievät kehitystä päinvastaiseen suuntaan. SOSTEn aiemmin julkaisemat laskelmat osoittavat, että hallituksen suunnittelemat indeksijäädytykset sekä työttömyysturvaan ja asumistukeen kohdistuvat leikkaukset lisäävät köyhyyttä kasautuen samoille ihmisille ja samoille kotitalouksille. Pienituloisten määrä tulee kasvamaan vuonna 2024 noin 40 000 henkilöllä. Heistä noin 12 700 on lapsia.

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi 9.10.2023 arvioinnin sosiaaliturvaleikkausten yhteisvaikutuksista. Se osoittaa, että pienituloisuus tulee kasvamaan ja leikkaukset köyhdyttävät erityisesti kaikista pienituloisimpia. Pienituloisuusaste näyttää nousevan jopa enemmän kuin SOSTEn laskelmissa. Ministeriön paperissa ei kuitenkaan ole avattu tarkkoja lukuja pienituloisuusasteen ja pienituloisten määrän kehityksestä.

Tuloerot kasvavat. Kolmen pienituloisimman tulokymmenyksen osuus kotitalouksien yhteenlasketusta käytettävissä olevasta tulosta supistuu. Viisi suurituloisinta tulokymmenystä taas kasvattaa tulo-osuuttaan. Eri perhetyypeistä köyhyys lisääntyy eniten nuorten aikuisten, yksinhuoltajien ja myös vanhempien työikäisten yksin asuvien keskuudessa. Nuorissa aikuisissa on paljon opiskelijoita, joihin vaikuttaa erityisesti asumistuen heikennykset. Vanhempien työikäisten ikäryhmän vaikutuksia selittävät ansiosturvaa saavien ja pitkäaikaistyöttömien osuudet.

Arvio osoittaa, että käytettävissä olevien tulojen suhteelliset muutokset ovat suurimpia pienituloisimmissa tulokymmenyksissä. ”Suuria häviäviä”, eli kotitalouksia, joiden käytettävissä olevat tulot pienenevät yli kymmenen prosenttia, on eniten kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä. Suurimpia tulonmenetyksiä kokevissa on paljon työikäisiä yhden hengen talouksia sekä yksinhuoltajia.

Indeksijäädytysten vaikutukset kumuloituvat koko vaalikauden

STM:n arviossa leikkausten vaikutuksia on arvioitu vuodelle 2024. Indeksijäädytysten vaikutukset kuitenkin kumuloituvat koko vaalikauden ajan vuoteen 2027 saakka, joten pienituloisten tilanne tulee entisestään heikkenemään tulevina vuosina. Indeksijäädytyksiä koskevat lait olisivat voimassa vuoteen 2027 niin, että jäädytysten enimmäisvaikutus etuuksien reaalitasoon voisi olla enintään 10,2 prosenttia. Tämä on suuri leikkaus, joka vähentää merkittävästi ihmisten reaalituloja ja vaikuttaa pysyvästi etuustasoon.

Indeksijäädytysten myötä esimerkiksi työttömän perusturvan reaaliarvo laskisi vuonna 2024 noin 45 euroa kuussa, vuoteen 2027 mennessä laskua olisi jo 91 euroa. Samansuuruinen olisi pudotus myös vähimmäismääräisissä sairaus-, vanhempainpäivärahoissa ja kuntoutusrahassa. Opintorahassa reaaliarvon pudotus olisi ensi vuonna noin 16 euroa ja vuoteen 2027 mennessä noin 32 euroa kuukaudessa. Nämä ovat merkittäviä leikkauksia pienituloisten taloudessa. Moni etuuden saaja saa samaan aikaan useampaa etuutta, jolloin indeksijäädytysten kumuloituvat vaikutukset ovat vielä suurempia.

Esitetyt lapsilisän korotukset ovat kannatettavia, mutta eivät kompensoi pienituloisille perheille kumuloituvia muita leikkauksia

Lapsilisien korottaminen niissä perheissä, joihin kohdistuu suurin köyhyysriski, on kannatettavaa: pikkulapsiperheissä, yhden huoltajan perheissä ja monilapsisissa perheissä. Korotukset ovat kuitenkin pieniä ja eivät kompensoi esimerkiksi työttömyysturvan lapsikorotusten poistoa. Lapsikorotusten poistamisesta kertyvä säästö luvattiin hallitusohjelmassa kohdentaa uudelleen lapsiperheille. Lapsilisien korotukset eivät kohdistu niille, joilta lapsikorotukset leikataan, vaan kaikille lapsilisän saajille, myös hyvätuloisille. Lapsilisien korotukset ovat suuruusluokaltaan murto-osa työttömyysturvan lapsikorotusten tasosta.
Lapsilisiä ei ole sidottu indeksiin ja niiden reaaliarvo laskee jatkuvasti. Jatkossa lapsilisät tulisi sitoa indeksiin ja etuutta tulisi jatkossa saada siihen saakka, kun lapsi täyttää 18 vuotta.

Toimeentulotuen tarve lisääntyy huomattavasti

Ehdotetut sosiaaliturvanleikkaukset lisäävät ihmisten tarvetta turvautua pitkäaikaisesti viimesijaiseksi etuudeksi tarkoitettuun toimeentulotukeen. STM:n arviossa toimeentulotuen menojen arvioidaan kasvavan 25–30 prosenttia. SOSTE huomauttaa, että tämä on suuri lisäys ja täysin vastoin hallituksen omaa tavoitetta puolittaa toimeentulotukea tarvitsevien määrä. Perustuslakivaliokunta on aiemmin pitänyt huolestuttavana, että ehdotettu lainsäädäntö ohjaa ihmisiä toimeentulotuen varaan. Myös parlamentaarisista jäsenistä koostuva sosiaaliturvakomitea piti viime kaudellaan pitkäaikaisen toimeentulotuen tarpeen vähentämistä yhtenä keskeisenä tavoitteena sosiaaliturvan uudistamisessa.

Toimeentulotuki on vahvasti tarveharkintainen etuus ja sen varaan joutuminen tarkoittaa ihmisille jatkuvaa asioimista etuusbyrokratian kanssa raportoiden tuloistaan ja menoistaan. Toimeentulotuelta on heikompien kannustimien vuoksi vaikeampi työllistyä, millä on negatiivinen vaikutus työvoiman tarjontaan pitkällä aikavälillä.

Pidentyneellä toimeentulotukiasiakkuudella on todettu olevan myös ylisukupolvisia vaikutuksia. Erityisesti toimeentulotuen saannin pitkittyessä lasten hyvinvoinnin ongelmat yleistyvät. Perheen köyhyys voi aiheuttaa nuorelle pitkälle hänen tulevaisuuteensa vaikuttavia vaikeuksia. Näin perusturvan heikentäminen ja ihmisten siirtäminen viimesijaisen toimeentulotuen varaan lisää julkisen talouden kuluja pitkälle tulevaisuuteen. Tutkimus osoittaa esimerkiksi, että perheiden siirtyminen toimeentulotuelle lisää terveydenhuollon ja lastensuojelun kustannuksia.

Myös ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen tarve tulee lisääntymään perustoimeentulotukeen suunniteltujen kiristysten myötä. Tämä lisää hyvinvointialueiden työtä. Ehkäisevän ja täydentävän tuen tarpeen lisääntymisestä ei STM:n arviossa ole pystytty tekemään edes suuntaa antavia arvioita.

Sosiaaliturvaleikkausten rinnalla hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveyspalveluihin kohdistuu merkittäviä säästöpaineita. Köyhyyden ja toimeentulotuen tarpeen lisääminen samalla kun sosiaali- ja terveyspalveluita heikennetään, on huolestuttava yhtälö.

Sosiaaliturvaa koskevien lakiesitysten valmistelu on ollut puutteellista

Lainsäädännön arviointineuvosto on huomauttanut työttömyysturvaan, asumistukeen ja toimeentulotukeen liittyvien lakiesitysten kohdalla, että niiden valmistelussa on ollut puutteita. Esitysten yhteisvaikutuksia olisi tullut arvioida jo valmisteluvaiheessa. Kuulemisaika jäi kaikissa kolmessa merkittävässä hankkeessa liian lyhyeksi.

Esityksissä ei ole riittävästi arvioitu perus- ja ihmisoikeusvaikutuksia ja vaikutuksia haavoittuvassa asemassa oleville ihmisille. Esimerkiksi asumistukea koskevassa esityksessä arviointineuvosto toteaa jäävän epäselväksi, voiko muutos heikentää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista, kuten oikeutta asuntoon ja välttämättömään toimeentuloon. Esitys ei tuo esille, millaisia vaikutuksia haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset kohtaavat arjessaan muutoksen myötä.

Myös sairastamisen hinta nousee

Ensi vuoden alussa sosiaaliturvaleikkausten lisäksi asiakasmaksuja ja lääkkeiden omavastuuosuuksia korotetaan ja nämä muutokset koskettavat samoja pienituloisia ihmisiä.

Suomessa terveydenhuollon maksut ja lääkkeiden omavastuuosuudet ovat moniin muihin Euroopan maihin verrattuna korkeat. Käytettävissä olevien tulojen pienentyminen ja sairastamisen kustannusten kasvu voivat johtaa siihen, että yhä suurempi osa ihmisistä ei hakeudu palveluihin tai osta lääkkeitä. Terve Suomi -tutkimuksen mukaan joka viides aikuinen joutuu jo nyt tinkimään ruuasta, lääkkeistä tai lääkärikäynneistä rahanpuutteen vuoksi.

Leikkaukset aiheuttavat huolestuttavia seurauksia

Perusturvan riittävyyden arvioinnissa on todettu, että perusturvaetuudet yhdessä asumistuen kanssa eivät riitä tälläkään hetkellä kohtuulliseksi katsottuun minimikulutukseen. Jatkossa ihmisten on pärjättävä vielä huomattavasti pienemmillä tuloilla. Leikkaukset voivat aiheuttaa huolestuttavia seurauksia. Esimerkiksi vuokrien maksaminen vaarantuu ja häädöt voivat lisääntyä. Jos ihmisen asuminen

vaarantuu, on se riski muulle elämänhallinnalle. Ruokamenoista selviytyminen voi vaikeutua ja ihmisillä ei ole varaa tarvitsemaansa terveydenhuoltoon ja lääkkeisiin. Inhimillisen kärsimyksen lisäksi sosiaalisten ongelmien yleistyminen lisää korjaavien palvelujen tarvetta ja yhteiskunnan kuluja pitkälle tulevaisuuteen.
Sosiaaliturvaleikkauksilla on todettu tavoiteltavan työllisyyden parantumista ja sitä kautta leikkausten kohteeksi joutuvien ihmisten toimeentulo kohenemista. Työttömyysturvaa koskevassa hallituksen esityksessä esitettyjen toimien arvioidaan vahvistavan työllisyyttä noin 20 000 henkilöllä. Työttömiä työnhakijoita oli elokuussa 2023 noin 250 000. Toimeentulotukilakia koskevan esityksen arvioidaan vahvistavan työllisyyttä noin 1 000 uudella työllistyneellä. Vuonna 2022 toimeentulotukea sai 400 455 henkilöä. Vaikka nämä työllisyysvaikutukset toteutuisivat, koskevat ne siis vain pientä osaa tukia saavista. Suurimmalle osalle kiristysten kohteena olevista ihmisistä seurauksena on vain leikkauksia toimeentuloon. Asumistukea koskevien ehdotusten ei edes arvioida lisäävän kokonaistyöllisyyttä tai alentavan vuokria. Esityksellä tavoitellaan vain säästöjä.

On kohtuutonta, että säästöjä haetaan leikkaamalla eniten kaikista köyhimpien toimeentulosta. Yksittäisten sosiaaliturvan leikkausten kohdalla arvioidut vaikutukset voivat näyttää kohtuullisilta ja perustuslainmukaisilta. Kumuloituvat vaikutukset ovat kuitenkin pienituloisille ihmisille merkittäviä. SOSTE painottaa, että samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista sosiaaliturvan leikkauksista tulee luopua.

Sosiaaliturvaleikkausten sijaan etuusjärjestelmää on sujuvoitettava ja huolehdittava sen riittävästä tasosta. Jos esimerkiksi asumistuen roolia halutaan pienentää, tarvitaan toimia muilla politiikkasektoreilla. Asumistuen tarpeeseen vaikuttavat muun muassa työllisyyden ja palkkojen kehitys, perusturvan riittävyys ja asumisen hinta. Pitkällä aikavälillä voidaan saada merkittäviäkin säästöjä, jos asunto- ja työvoimapolitiikalla onnistutaan vähentämään asumistuen tarvetta.

Hoitoon pääsyssä vakavia ongelmia

Sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuudessa on vakavia ongelmia, joita sote-rakenneuudistus ei ole ratkaissut. Maaliskuussa 2023 kiireettömistä lääkärin avosairaanhoidon käynneistä vain 60 prosenttia toteutui uuden hoitotakuulain puitteissa eli kahdessa viikossa hoidon tarpeen arvioinnista.

SOSTE pitää tärkeänä tavoitetta parantaa terveydenhuollon palvelujen saatavuutta ja purkaa hoitojonoja. Kela-korvausten nosto ei kuitenkaan ratkaise ongelmaa, ja SOSTE kannattikin edellisen hallituksen leikkauksia yksityisen terveydenhuollon Kela-korvauksiin. On vaikea arvioida, tulevatko esimerkiksi pienituloiset hyödyntämään yksityisiä lääkärikäyntejä nykyistä enemmän Kela-korvausten noston myötä, sillä korvausten jälkeenkin taksat ovat korkeat. Jos näin ei tapahdu, voi perustellusti kysyä, toimivatko korotukset toivotulla tavalla vai helpottavatko ne vain entisestään paremmin toimeentulevia asiakkaita.

SOSTE esittää, että hoitojonojen purkamiseen on osoitettava hallituksen esittämän Kela-korvausmallin lisäksi erityisesti perusterveydenhuollon hoitojonojen purkamiseksi 200 miljoonaa euroa, joka kohdistetaan oman henkilöstön lisätyöhön, määräaikaisen henkilöstön lisäämiseen sekä tarvittaessa ostopalveluihin ja palveluseteleihin.

Tavoitteena tulisi olla pitkällä aikavälillä monikanavarahoituksen purkaminen, julkisen perusterveydenhuollon vahvistaminen ja hoidon jatkuvuuden turvaaminen moniammatillisten tiimien avulla.

SOSTE kannattaa hoitotakuun tiukentamista

Hallituksen esityksen mukaan perusterveydenhuollon hoitotakuu pidetään 14 päivässä. SOSTE näkee, että hoitotakuun tiukentamisesta tulee edelleen pitää kiinni. Seitsemän vuorokauden hoitotakuusta luopuminen hankaloittaa varsinkin monien heikommassa asemassa olevien, julkisia terveydenhuoltopalveluja käyttävien ihmisten tilannetta. SOSTEn kyselyissä monet järjestövastaajat ovat nimenneet nopean pääsyn perusterveydenhuollon palveluihin tärkeimmäksi sosiaali- ja terveyspalveluksi heidän edustamiensa kohderyhmien kannalta.

Matalan kynnyksen mielenterveyspalveluiden saavutettavuuteen tulee panostaa

Vuoden 2024 talousarvioesityksessä mielenterveyttä ja työkykyä vahvistaviin toimiin ehdotetaan EU:n elpymis- ja palautumissuunnitelman rahoituksesta 5 miljoonaa euroa. Julkisen talouden suunnitelmassa on varattu vuodesta 2025 alkaen 35 miljoonaa euroa vuodessa lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden vahvistamiseen. Nämä ovat erittäin tärkeitä ja kannatettavia esityksiä, mutta SOSTE korostaa, että hallitusohjelmassa mainittu laajempi suunnitelma perustason matalan kynnyksen mielenterveyspalveluiden saatavuuden parantamisesta tulee toteuttaa pikaisesti.